

EL GLOP DE NEU, UNA PLANTA MALEÏDA. NOTES SOBRE UN POEMA DE JACINT VERDAGUER

JAUME MEDINA

Universitat Autònoma de Barcelona

Jaume.Medina@uab.cat

The 'glop de neu', a wretched plant. Notes on a poem by Jacint Verdaguer

Tot i que no tenim la data precisa de la composició del poema *Glop de neu*, se sap que el seu autor el va escriure durant l'agost de 1900. Jacint Verdaguer s'inspirava en unes notes de botànica que li enviava el folklorista de les comarques de ponent Valeri Serra i Boldú, que explicà a la premsa lleidatana i barcelonina en diverses ocasions els contactes entre ell i el poeta a propòsit de la planta. En el present estudi són recollides totes les informacions procurades per Valeri Serra i Boldú, al mateix temps que es dona notícia de les cartes a ell adreçades per Jacint Verdaguer. Completen el treball unes observacions científiques sobre la planta objecte del poema.

Paraules clau: Poesia, Verdaguer, botànica.

Even though we have no precise date for the composition of the poem Glop de neu, we know that it was written in August of 1900. Jacint Verdaguer was inspired by some botanic notes sent to him by the folklorist of western Catalonia Valeri Serra i Boldú who described in the press of Lleida and Barcelona his contacts with the poet about the plant. This study includes the information acquired by Valeri Serra i Balda as well as the information from Verdaguer's letters to him. The article is completed by scientific observations about the plant that forms the object of the poem.

Keywords: Poetry, Verdaguer, botany.

Data de recepció: 18/5/2017. Data d'acceptació: 20/10/2017.

Glop de neu

Ara veieu!,
del glop de neu
la flor petita i ranca
volia ser tan blanca
com la Mare de Déu!

—Enrere, flor superba,
lluny de mi!
—digué Nostre Senyor—.
Val més que tu el bri d'erba
que el bestiar boví
trepitja en son camí.—

I aquesta pobra flor
perdé l'olor.

La rosa fugí d'ella,
lo repunxó també
i l'ardenta rosella
li digué:
—M'estim més per veïna
la pota cavallina—¹

I aquella pobra flor
perdé el color!

Abans era molt útil,
mes ara ja no ho és
per res.
Si un dia era tendrívola,
ja se la menja el sol;
si abans era mengívola,
ni el bestiar la vol.

(Verdaguer, 2005: 1331-1332)²

Vet aquí un altre poema singular de Jacint Verdaguer. Inclòs sorprenentment dins el llibre *Flors de Maria* (abril de 1902), és, de fet, com es pot comprovar a simple vista, i a pesar del fet que a les comarques lleidatanes floreixi durant el mes de Maria, una composició dedicada a un vegetal antimarià. Per això aquest rep el càstig de Déu, que priva la seva flor d'olor, de color i de sabor.

Bé que no hi hagi una data exacta de la confecció del poema, la tradició ha donat elements suficients per a conèixer-ne alguns detalls. En efecte, la correspondència del poeta i els escrits del seu informador, Valeri Serra i Boldú, ens ajuden a fer-nos una idea força aproximada de l'evolució dels esdeveniments així com de les circumstàncies que envoltaven la composició.

En una carta del 18 d'agost de 1900³ Verdaguer agraeix al seu corresponsal de les comarques de ponent l'aplec de les notes de botànica. I en una altra d'uns pocs dies després,⁴ li envia el poema ja acabat: «Veusaquí la poesietta que m'inspirà lo Glop de neu de que vos me parlareu» (Verdaguer, 1900: carta de devers el 22 d'agost de 1900), li diu sense donar més explicacions.⁵ Més endavant, Serra

1. «La pota cavallina deu lo nom a la forma de ses fulles, que arran de terra semblen potades de cavall.» (Nota de Jacint Verdaguer.) Segons una informació donada per la professora de botànica Laia Guàrdia Valle, aquesta planta és coneguda científicament amb el nom de *Tussilago farfara*.

2. Només hi he introduït com a element de variació el signe d'admiració al final del vers que diu «lluny de mi». (És amb aquest punt d'admiració que el poema va ser publicat a *La Vanguardia* el 1935.)

3. Isidor Cònsul diu que «Verdaguer començà a treballar en el volum *Flors de Maria* l'estiu del 1900» (Verdaguer, 2005: 1283).

4. Devers el 22 d'agost, segons sostenen els editors de l'epistolari, però escrita entre el 15 i el 20 d'aquell mes, segons afirmacions del destinatari (Serra i Boldú, 1935).

5. Aquests dos documents epistolars foren posats en relleu per Ramon Miró Baldrich, («La relació epistolar de Valeri Serra amb mossèn Cinto Verdaguer i amb Agustí Duran», *Urtx. Revista cultural de l'Urgell*, núm. 16 (2003), p. 244 i 250-251). A la p. 244 diu: «Pocs dies després, Serra i Boldú li demana

i Boldú comentà: «Aquesta poesia, tot just l'havia feta Mossén Cinto, me la va enviar pera que la llegís en la solemne vetllada literaria que's va celebrar lo dia 26 de Agost de 1900 en l'Iglesia dels PP. Escolapis de Balaguer, en honor al Sr. Cardenal Casañas, y senyors Bisbes de Osca y Lleyda, que havia assistit al Romiatge fet al Santuari del Sant Christ lo dia anterior». I a continuació afegia: «Junt amb mes impresions del Romiatge, vaig enviarla al setmanari *La Comarca de Lleyda*, que va ser qui va publicar, donchs, per primera vegada'l *Glop de neu*, lo dia 2 de Setembre de 1900» (Serra i Boldú, 1903).

Per a conèixer la història del poema són ben interessants les explicacions que en va anar donant Valeri Serra i Boldú al llarg dels anys. Així, en un escrit de 1903, el folklorista, parlant de la flor, assegura: «La vaig veure per primera vegada á Linyola y com me la vãn comptar ne vaig escriure la llegenda en *La Veu del Segre* de Lleyda, de ahont la vá reproduhir *Lo Teatro Regional* de Barcelona y en aytal periódic la vá llegir Mossén Cinto qui'm va dir que'n faria una poesia, que diu aixís: (i a continuació reproduceix el poema verdaguerià complet)» (Serra i Boldú, 1903). En aquest mateix escrit, Serra i Boldú fa saber als lectors que el *glop de neu* «es una planta del Plá de Urgell que per allá al Maig emblanquina'ls bancals de les vinyes». Tanmateix, a la revista barcelonina *Lo Teatro Regional* només hi va sortir el que segueix: «Mitja hora de tren travessant l'Urgell, se passa que un no se'n adona, sobre tot als primers de Juny. / Los blats prenen color, los ordis ja rossejan y per suau que fassi'l vent les espigues se gronjen, y allavors,

que li trameti algun poema inèdit per a llegir-lo ell a la vetllada que se celebrarà a Balaguer amb motiu del romiatge, i a la qual assistiran els bisbes d'Urgell, de Lleida i d'Osca (17). És per això que a la lletra 1420 Verdaguer li tramet el poema *Glop de neu* inspirat en una llegenda urgellenca que Serra havia recollit. (18). / Sabem que el vint-i-sis d'agost se celebrà la vetllada i, probablement pocs dies després, Serra i Boldú degué enviar-li nova carta on li explicava com havia anat la vetllada i que ell hi havia llegit els poemes de Verdaguer *Glop de neu* i *Dalt de la hermita*». A les p. 250-251, hi ha les notes: «(17). Així ho explica Valeri Serra: "Lo Romiatge estava fixat p'el dia 26 de Agost. En nostra festa major hi va predicar aquell any lo Guardià dels Francescans de Balaguer, R. P. Fra Joaquim Calper, que fou un dels organitzadors del homenatge al San Cristo. Avans de marxar me digué que un dels actes mes lluïts fora una vetllada que's dedicaria als Srs. Cardenal Casañas, Bisbe d'Urgell, i Srs. Bisbes de Lleida i Osca, que havien promés assistir a la festa, i'm convidà a pendre-hi part. Jo que estava convalescent no podia escriure, però agraint la invitació vaig dir-li que escriuria a Mossen Cinto demanant-li alguna poesia que per ser de Mossen Cinto i ser l'autor del Himne de la romeria causarien bon efecte. / Va contestar-me Mossen Jacint Verdaguer amb la premura que'l cas requeria, enviant-me la poesia Glop de neu la tradició urgellenca de la qual va clavar en aquestes paraules: Ara veyeu / del Glop-de-neu / la flor petita y ranca / volia ser tan blanca / com la Mare de Déu! La poesia i carta van ser efusivament aplaudides lo mateix que l'altra poesia també de Mossen Cinto que vaig llegir, Dalt l'ermita". SERRA, *Mossen Jacinto...*, pàgs. 88-89». La nota 18 diu: «En aquest cas la informació de la llegenda havia estat ja publicada per Valeri Serra i no comunicada directament a Verdaguer. Ho explica el mateix Serra i Boldú tot parlant del llibre de Verdaguer, *Flors de Maria*: "y entre les poesies que cantan notes llegendaries de flors y plantes, hi ha la intitolada Glop de neu, que es una planta del Plá de Urgell que per allá al Maig emblanquina'ls bancals de les vinyes. / La vaig veure per primera vegada a Linyola y com me la vãn comptar ne vaig escriure la llegenda en La Veu del Segre de Lleyda, de ahont la va reproduhir Lo Teatro Regional de Barcelona y en aytal periódic la vá llegir Mossen Cinto qui'm va dir que'n faria una poesia, que diu aixís" (i copia el poema de Verdaguer). Valeri SERRA I BOLDÚ, *Culte popular a la Mare de Déu. Notes folk-lòrich-marianes*, Lleida, 1903, pàgs. 128-129». Vaig conèixer aquest article el passat 27 de març durant una consulta a internet, per tal d'obtenir imatges del glop de neu. A partir del dia següent vaig dur a terme a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i a la Biblioteca Nacional de Catalunya, així com a la Universitat Autònoma de Barcelona, les recerques que van possibilitar la confecció d'aquest estudi. Al mateix temps vaig adquirir els llibres de Valeri Serra i Boldú esmentats en aquest treball.

los balanceigs de tot los indrets se topan ara assí, ara allà, com les ones de la mar: que ja ho sembla un bossi de mar cada finca sembrada. / Fent joch ab la verdor rossa dels sembrats, hi ha'l color gris de algun goreit, la verdor dels aufalsos, dels aulivers, dels atmetllers y de les vinyes. Y pera que no hi falti armonia, la ruella ensenya sa barretina vermella, les arbianes sa floreta groga, les barballes sos llumets cendrosos y'ls glops de neu ensamentan les rengues dels vinyars fent mes animat aquell enjogassament de la Natura». Val a dir que l'expressió «glops de neu» anava acompanyada d'una nota que deia: «Son unes crucíferes⁶ que segons he sentit á dir á les dones que fan herba, no tenen cap virtut ni cap gracia, perque volen ser mes guapes que la Mare de Deu. Efectivament son molt boniques pero no fan gens de olor» (Serra i Boldú, 1900).

Ara: resulta ben d'admirar que Verdaguer hagués pogut treure tant de suc de tan poques paraules com les publicades per Serra i Boldú en el seu escrit de 1900. En efecte, al poema es donen moltes més informacions que les proporcionades per aquest.

No va ser fins una colla d'anys després que el folklorista es va explicar d'una manera més detallada. En un escrit de 1926 insistia: «Com l'autor gloriós de "*L'Atlàntida*", era tan amic de les llegendes populars, així com de tota mena de elements folklòrics, té escrita una poesia mariana sobre una planta urgellesa, la qual té aquesta història. Havia jo fet un viatge a ma terra nadiua desde Barcelona, dins del mes de Maig i com feia temps que no veia el paisatge urgellés a la primavera, va encisar-me la perspectiva que oferien uns bancals de vinya tots ensamentats de una floreta blanca que no puja un pam de terra. Vaig demanar quina flor era aquella i se'm va fer de resposta que era la del *Glop de neu*, una flor que volia ser més blanca que la Mare de Déu i que per això va castigar-la el cel no donant-li olor ni sabor, per la qual cosa era avorrida de tothom àdhuc dels conills que no se la mengen». I tot seguit afegia: «En vaig parlar a Mossen Cinto i es coneix que posant fil a l'agulla va escriure la poesia que comença: [i a continuació posava la primera estrofa del poema verdaguerià]» (Serra i Boldú, 1926). Per aquestes manifestacions de Serra i Boldú el lector pot saber que Verdaguer, a més de llegir l'escrit a *Lo Teatro Català*, tingué amb el folklorista a propòsit de la flor maleïda alguna conversa, d'alguns elements de la qual (no presents en la publicació del 1900) se serví per a la confecció del poema.

Serra i Boldú explicava en un altre escrit de 1935: «A otra planta propia de tierras salobres he de referirme, y es la conocida con el nombre de *Glop-de-neu*. / Conocida en Liñola con las siguientes particularidades. Estaba en una via contemplando cómo una mujer recogía afanosamente hierbas para sus conejos, cuando advertido que guardaba avaramente unas y rechazaba las más que llenaban el bancal, hube de advertírsele y entonces, cruzada de brazos, oí de su boca estas palabras: / —Sepa usted que esa flor que tanto abunda, y que yo rechazo, no sirve para el caso, puesto que es una flor maldecida y en su virtud no la comen las bestias, a consecuencia de que quiso ser tan blanca como la Madre de Dios. / Ese sencillamente es el sentir popular. Con estas o parecidas palabras lo conté

6. La professora Laia Guàrdia ens ha fet notar que és errònia l'afirmació que els glops de neu són unes crucíferes.

en *Lo Teatro Regional* a los pocos días, y no pasaron muchos cuando el inmortal poeta mosén Jacinto Verdaguer dio pruebas de habérsela apropiado. / Fue así. Se preparaban en Balaguer unas fiestas en honor de su famoso Santo Cristo y fui invitado a dar lectura de una poesía de Verdaguer, como homenaje al poeta que había escrito el himno *Del cel blau per la dreuera*. Solicité del poeta la consabida poesía y ni corto ni perezoso, Verdaguer me puso estas líneas: "Amic Valeri: Veus aquí la poesia que m'inspira lo Glop-de-neu, de que vos me parlaréu. Com aquí es coneguda fara mes efecte que no n faria assí. Si de les que he publicades vos ne plau una de millor, disposaune". / Como en todas las cartas de este tiempo, aprovechaba la ocasión Verdaguer para preguntar notas de Botánica, y en esta carta de que hablo, escrita del 15 al 20 de agosto de 1900, ponía esta nota: / "Si algú us diu lo nom científic de Glop-de-neu, notaulo". / Poco tiempo después apareció la poesía, donde decía sencillamente: [...]» (Serra i Boldú, 1935).⁷ I a continuació reproduïa el poema sencer.

Fins aquí, tot el que es refereix a les relacions entre Jacint Verdaguer i Valeri Serra i Boldú a propòsit del poema sobre el «glop de neu». Pel que fa al seu contingut, es pot dir que l'epígraf «La presumpció castigada» s'adiu molt bé al comentari fet pel folklorista en el seu escrit de 1926, en què sostenia: «Vaig demanar quina flor era aquella i se'm va fer de resposta que era la del *Glop de neu*, una flor que volia ser més blanca que la Mare de Déu i que per això va castigar-la el cel no donant-li olor ni sabor, per la qual cosa era avorrida de tothom àdhuc dels conills que no se la mengen». Aquestes paraules de Serra i Boldú poden ésser aplicades a l'epígraf posat per l'autor i també al conjunt de la primera estrofa i primera part de la segona, així com als incisos en què el poeta fa notar que la flor va perdre l'olor i el color. Tanmateix, cal parar esment en el fet que el folklorista afirma que el cel privà la flor d'olor i de sabor, no pas de color, com afirma el poeta: de fet, atenent als escrits del folklorista, sembla més aviat que en el segon incís el poeta en comptes de dir: «I aquella pobra flor / perdé el color», hauria hagut de dir: «perdé el sabor», ja que la flor no perd mai el seu característic color blanc, sense el qual deixaria de ser un «glop de neu»; i també sembla, en canvi, que, si hagués dit «perdé el sabor», s'adiria millor a les afirmacions fetes per Serra i Boldú en els seus escrits de 1900 i 1926. La manca de virtut de la flor és remarcada per Verdaguer diverses vegades al llarg del poema (per exemple, quan diu «val més que tu el bri d'herba / que el bestiar boví / trepitja en son camí»); però és en la conclusió on parla de la seva inutilitat, remarcant que es marceix en el mateix lloc on neix i creix («si abans era tendrívola, / ja se la menja el sol») i que és menyspreada pel bestiar («si abans era mengívola / ni el bestiar la vol»). Altrament, fan acte de presència en el poema diversos elements vegetals més: la rosa i la rosella, de tothom conegudes, el repunxó de flors acampanades blaves, que es fa en boscos clars i marges de camps, comuna a tot Europa, i la pota cavallina, que, segons comenta el mateix poeta «deu lo nom a la forma de ses fulles, que arran de terra semblen potades de cavall».

7. Aquest escrit de *La Vanguardia*, titulat «Camamilla de Liñola», va ser recollit i reproduït amb el títol «La camamilla de Linyola» l'any 2013 en el llibre *El Pla d'Urgell. Memòria i paisatge*, a cura de Josep Camps i Francesc Foguet, amb fotografies de Marta Benavides (Juneda: Editorial Fonoll, 2013, col·lecció «Lo Plançó», 12). D'aquí el van extreure per a publicar-lo al diari digital *Vilaweb* (2 de febrer de 2014).

Una cosa queda per acabar. I és la qüestió tècnica de la denominació científica de la planta descrita en el poema. Certament, Verdaguer s'interessava per les llegendes i les tradicions populars; però també se sentia atret pels aspectes més objectius de la ciència. Per això, referint-se al vegetal de què parlava en aquesta composició, deia a Serra i Boldú: «Si algú us diu lo nom científic de Glop de neu, notaulo» (Verdaguer, 1900: carta de devers el 22 d'agost de 1900).

No hi ha notícies que aclareixin si Serra i Boldú va poder satisfer la curiositat del poeta en aquest aspecte. Tanmateix, nosaltres, amb l'ajuda inestimable i les informacions facilitades per la doctora Laia Guàrdia Valle, professora de la Unitat de Botànica del Departament de Biologia Animal, Biologia Vegetal i d'Ecologia de la Universitat Autònoma de Barcelona (a qui agraïm d'aquí estant la seva amabilitat), hem pogut saber més coses sobre el glop de neu (o «glopdeneu», segons DIEC2, o «glop-de-neu», segons Masclans (1981). En primer lloc, que la planta és coneguda amb el nom científic de *Linum tenuifolium* (família *Linaceae*) i el vulgar de «maleïda». Després, que té altres noms populars que fan referència a les seves característiques o peculiaritats. En efecte, és anomenada també: «flor de la Mare de Déu» (DIEC2; Masclans, 1981), «flor sense virtut» (DIEC2; Masclans, 1981), «herba sense virtut» (DIEC2; Masclans, 1981), «lli maleït» (Masclans, 1981), «mantell de la Mare de Déu» (Pellicer, 2000), «verge blanca» (Masalles *et al.*, 1987) i «manto de la Mare de Déu» (Mulet i Pascual, 1991). Totes aquestes denominacions fan referència al color de la corol·la de la planta, al fet que és una planta sense aplicacions tradicionals a Catalunya, al caràcter de «maleïda» per la Mare de Déu en la llegenda esmentada, o a la seva relació amb la pal·lidesa de la Mare de Déu.⁸

El glop de neu és una planta perenne més o menys llenyosa a la base, que té fulles esparses, linears, agudes, molt properes entre elles a la part inferior de la tija; les seves flors són d'un blanc violaci o rosaci, amb els sèpals generalment ciliats; i té una càpsula ovoide.

A Catalunya, el seu període de floració va de maig a agost —varia segons les cotes i les coordenades geogràfiques— i són el seu hàbitat les pastures seques, les brolles i altres llocs semblants, amb un substrat calcari.⁹ Així tenim una com-

8. Altrament, cal tenir present que hi ha altres plantes que emblanquinen els prats i els bancals de vinyes durant la primavera i l'estiu. De fet, la ravenissa blanca (*Diploaxis eruroides*) és una de les més abundants arreu de Catalunya i fa extenses florides pràcticament durant tot l'any. També, com la maleïda, té flors blanques, però en aquest cas es tracta d'una planta mel·lífera que desprèn un tímida i dolça olor. A més, la ravenissa blanca ha estat i és planta d'ús tradicional, essent usada tant com a verdura (fulles tendres), per aliment de bestiar (incloent aviram, cavalls, ovins, i conills!) i fins i tot té certes virtuts medicinals. En el text queda força clar que en referir-se al glop de neu es parla d'una planta que es troba geogràficament més delimitada que la ravenissa. De fet, «glop de neu» fa referència més probablement a la subespècie *L. tenuifolium* subsp. *suffruticosum* (L.), la més comuna en el Pla d'Urgell, descartant altres subespècies per la seva raresa.

9. Traiem totes aquestes informacions dels llibres: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS - SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA (ed.). *Miscel·lània Pau Vila: Biografia, Bibliografia, Treballs d'Homenatge*. Granollers: Editorial Montblanc-Martín, 1975, 545 p. Col. «Monografies Locals» (cita a p. 230); VALLÈS, Joan (dir.). *Noms de plantes: Corpus de fitonímia catalana*. Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia, cop. 2014. (Diccionaris en Línia), i de l'enllaç: <http://www.termcat.cat/ca/Diccionaris_En_Linia/191/>

Glopdeneu, *Linum suffruticosum*.

pleta descripció de la planta, amb les imatges corresponents per a facilitar-ne la visualització.

No serà sobrer de cloure l'estudi sobre la història i les circumstàncies del poema verdaguerià al·ludint una vegada més a la riquíssima imaginació desbordant del poeta, a la seva amplíssima curiositat per a conèixer en tota l'extensió els múltiples aspectes relacionats amb els elements del món vegetal i animal (particularment, el dels ocells) i a la seva potentíssima capacitat de transformar en poesia qualsevol tema que li interessés i que valgués la pena. És així com es manifesta el geni i així com es realitza la meravella de la creació.

Bibliografia

- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015. [En línia]
- MASALLES, Ramon M.; MESTRES, Josep M.; PUJADAS, Joan. *El paisatge vegetal de la Conca de Barberà*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà - Publicacions del Museu Comarcal de la Conca de Barberà, 1987.
- MASCLANS, Francesc. *Els noms de les plantes als Països Catalans*. Granollers: Editorial Montblanc Martín, 1981.
- MULET I PASCUAL, Luis. *Estudio etnobotánico de la provincia de Castellón*. Castellón: Diputación de Castellón, 1991.
- PELLICER, Joan. *Costumari botànic*. Vol. 1. Picanya: Edicions del Bullent, 2000.
- S[ERRA] B[OLDÚ], V[aleri]. «Notas de viatge. III». *Lo Teatro Regional. Setmanari Il·lustrat, de Literatura, Art, Novas y Anuncis* [Barcelona], any IX, núm. 440 (14 juliol de 1900), p. 368-369.
- SERRA Y BOLDÚ, Valeri. *Culte popular a la Mare de Déu. Notes folk-lòrich-marianes*. Lleida: Imprenta Mariana, 1903.
- SERRA I BOLDÚ, Valeri. *Mossen Jacinto Verdaguer. Recorts dels set anys darrers de sa vida, seguits de una impresió sobre la causa dels seus infortunis*. Bellpuig: Impremta R. Saladrígues, 1915, p. 88-89.
- SERRA I BOLDÚ, Valeri. «Mossen Jacinto Verdaguer i les terres lleidatanes». *Segarra. Periòdic quinzenal d'art i cultura i porta-veu dels interessos de la comarca* [Maldà], núm. 25 (25 de juny de 1926), p. 11.
- SERRA BOLDÚ, Valerio. «Camamilla de Liñola». *La Vanguardia* (20 d'octubre de 1935), p. 7.
- SERRA BOLDÚ, Valeri. *El Pla d'Urgell. Memòria i paisatge*. A cura de Josep Camps i Francesc Foguet, amb fotografies de Marta Benavides. Juneda: Editorial Fonoll, 2013, p. 85-86. (Lo Plançó; 12)
- SERRA BOLDÚ, Valeri. «La camamilla de Linyola». *Vilaweb* (2 de febrer de 2014).

VERDAGUER, Jacint. *Epistolari de Jacint Verdaguer*. Vol. XI (1899-1902). Amb un primer complement. Transcripció i notes per Josep Maria de Casacuberta i Joan Torrent i Fàbregas. Barcelona: Editorial Barcino, 1993, p. 69: Carta (1419) de Jacint Verdaguer a Valeri Serra i Boldú (18 d'agost de 1900); p. 71: Carta (1420) de Verdaguer a Valeri Serra i Boldú (devers 22 d'agost de 1900). Els manuscrits originals d'aquestes dues cartes es troben reproduïts a: SERRA I BOLDÚ, Valeri. *Mossen Jacinto Verdaguer. Recorts dels set anys darrers de sa vida, seguits de una impresió sobre la causa dels seus infortunis*. Bellpuig: Impremta R. Saladrígues, 1915, p. 191-196.

VERDAGUER, Jacint. *Poesia, 1. Totes les obres III*. A cura de Joaquim Molas i d'Isidor Cònsul. Barcelona: Proa, 2005.

